

TADIJANOVIĆEV GRAD – POPRIŠTE (NE)SRETNIH LJUBAVI (1920. – 1933.)

TONČI LAZIBAT
Sveučilište u Zagrebu
tlazibat@efzg.hr

UDK 821.163.42.09 Tadijanović, D.
DOI: 10.15291/magistra.2960
Pregledni rad

Primljeno: 4.12.2019.
Prihvaćeno: 12.2.2020.

SAŽETAK

Jedna je od važnih tema Tadijanovićeve poezije upravo ljubav, pri čemu Tadijanović ne krije da je njegov lirski subjekt on sam što pjesme čini još intrigantnijima. Zbog saznanja da je Jelicu, ljubav svojega života, upoznao 1933. godine, zadatak je ovoga rada bio istražiti njegova (ne)sretna zaljublivanja do te godine. Pritom se promatrao međusobni odnos grada i njegovih ljubavi. Pjesnik je zbog pohađanja realne gimnazije morao preseliti iz rodnog Rastušja u Slavonski Brod oko 1920., a poslije će zbog upisa na studij prijeći u Zagreb. Ta su dva grada značajna u nastanku njegove ljubavne poezije u navedenom razdoblju, no istraživanjem se pokazalo da prve ljubavi nisu bile vezane ni uz Slavonski Brod ni uz Zagreb. Međutim, grad je u nastanku tih pjesama svejedno imao važnu ulogu jer on postaje mjestom ponovnog proživljavanja ljubavi koja je sada, zbog fizičke udaljenosti, još izraženija i opipljivija. U prilog tome govore korištena stilska sredstva, ali i promišljanje o odnosu lirskog subjekta spram voljenih djevojaka – onih poznatih ili nepoznatih. U svakom slučaju, radom se nastoji oslikati široka lepeza osjećaja prema djevojkama o kojima piše pomalo petrarkistički, ali se i razotkriva u svojoj erotskoj žudnji iz ranih mladenačkih dana.

KLJUČNE RIJEČI: *Dragutin Tadijanović, poezija, Slavonski Brod, Zagreb, (ne)sretna ljubav*

UVOD

Dragutin Tadijanović u svojoj je dugogodišnjoj pjesničkoj karijeri napisao brojne stihove, dotaknuvši se najraznovrsnijih motiva. Jedan je od njih i ljubav, odnosno zaljubljenost: „Ljubav je ta središnja inspiracija koja ga prati od najranijeg

stvaralaštva, s njom stupa na pjesnički tron, ona je ta koja je nadahnula njegove mladenačke stihove.“ (Breznik 2016). Brojni su poklonici njegove poezije, kao i teoretičari i povjesničari književnosti u superlativima govorili o njegovom pjesničkom stvaralaštvu. Činjenica je da je iza njih mnoštvo stručnih i znanstvenih radova te eseja, ali koliko ih se uopće bavi temom ljubavi?

Izuzevši poneki rad koji na stručan ili znanstveni način, u zbornicima o djelu Dragutina Tadijanovića, od 1980. do 2007. usputno spominje navedenu problematiku, u novije je vrijeme (treba istaknuti i da je 1984. objavljen izbor Tadijanovićeve ljubavne lirike *Svjetiljka ljubavi*, a 2009. objavljen je još jedan izbor Tadijanovićeve ljubavne lirike *Zlatna svjetiljka ljubavi* koji je napravila Ana Horvat i uvrstila petnaest pjesama), točnije 2018. objavljen rad *Patnje mladoga Tadije ili (ne)uzvraćena ljubav na dvanaest načina* Valentine Majdenić i Andree Vučetić. Navedene autorice govore upravo o temi ljubavi, ali u pismima koje je Tadijanović upućivao svojim javnim ili tajnim ljubavima. Zanimljivo je uočiti da analiziraju isključivo razdoblje prije nego je naš pjesnik upoznao svoju buduću suprugu Jelu Tadijanović, rođenu Ljevaković, odnosno razdoblje do 1933. godine (Majdenić i Vučetić 2018).

U istraživanje ove teme, ali u njegovim pjesmama, ušli smo vrlo ambiciozno, pročitavši sve *Sabrane pjesme* (SP)¹ (2005) i *Zeleno voće* (ZV)² (2008). Međutim, shvatili smo da bismo izdvajanjem svih pjesama koje na ikoji način govore o zaljubljenosti ili ljubavi morali analizirati prevelik broj pjesama koje bi zahtijevale opširnije istraživanje. Iz tog smo razloga odlučili reducirati korpus, po uzoru na gore spomenute autorice i njihov rad.

U daljnjem ćemo radu interpretirati i analizirati sve ljubavne pjesme do 23. travnja 1933. kada je upoznao svoju suprugu. S obzirom na naslov rada, analizirat će se isključivo pjesme koje govore o ljubavi ili zaljubljenosti u gradu ili one koje su napisane u gradu (budući da je kod Tadijanovića interpolacija mjesta i vremena nastanka pjesama svojevrsni dio pjesme).

Odgovoriti nam je na sljedeća pitanja. Koji su gradovi i u kojem omjeru važni u temi ljubavi do 1933. godine? U kojem su odnosu grad i (ne)sretne ljubavi lirskog subjekta? Koje stilske figure mogu poslužiti pri oprimjerivanju njegovih zaljubljanja? Je li poznat identitet djevojaka kojima se obraća ili o kojima govori lirski subjekt? Mogu li se u njegovu doživljaju žene pronaći primjeri ne samo platonske nego i erotske ljubavi? Kako bismo odgovorili na spomenuta pitanja,

¹ U daljnjem radu *Sabrane pjesme* označavat ćemo kraticom SP.

² U daljnjem radu *Zeleno voće* označavat ćemo kraticom ZV.

poslužiti ćemo se metodama indukcije i dedukcije, analize i sinteze, komparacije (pri usporedbi s pismima). Istodobno će nam uvodna tablica poslužiti za lakšu sistematizaciju analiziranih pjesama.

REZULTATI I RASPRAVA

Nakon provedene analize, vidi se prisutnost ljubavne tematike u 54 pjesme: ukupno je 6 potvrda u ZV-u i 48 u SP-u. S obzirom na taj broj, u nastavku donosimo sistematičan kronološki pregled koji obuhvaća: redni broj pjesme; naslov; izdanje u kojem se pojavljuje; datum nastanka; grad u kojem nastaje.

Tablica 1. Popis pjesama iz analiziranog korpusa

R.b.	Naslov pjesme	Izdanje	Datum	Grad
1.	<i>Lutanje</i>	SP	listopad 1920.	Slavonski Brod
2.	<i>Okrutna prolaznost</i>	SP	travanj 1921.	Slavonski Brod
3.	<i>Gdje su mladi dani</i>	SP	svibanj 1921.	Slavonski Brod
4.	<i>Pjesma Božanstvu</i>	SP	25. travnja 1922.	Slavonski Brod
5.	<i>Sonet na poklon</i>	ZV	10. rujna 1922.	Slavonski Brod
6.	<i>Popijevka</i>	SP	10. rujna 1922.	Slavonski Brod
7.	<i>Kišoviti dani</i>	SP	25. rujna 1922.	Slavonski Brod
8.	<i>Riječi vjetru i lišću</i>	SP	25. rujna 1922.	Slavonski Brod
9.	<i>Mladić u dolini</i>	ZV	18. listopada 1922.	Slavonski Brod
10.	<i>Rastanak u jesen</i>	SP	24. listopada 1922.	Slavonski Brod
11.	<i>Fragment iz pisma</i>	ZV	31. listopada 1922.	Slavonski Brod
12.	<i>Kad prolaziš iznenada</i>	SP	14. studenoga 1922.	Slavonski Brod
13.	<i>Ti i moje srce</i>	SP	10. prosinca. 1922.	Slavonski Brod
14.	<i>Uspomene</i>	SP	22. siječnja. 1923.	Slavonski Brod
15.	<i>Plinska svjetiljka</i>	SP	28. siječnja 1923.	Slavonski Brod
16.	<i>Žalodne oči (2. verzija)</i>	SP	11. veljače 1923.	Slavonski Brod
17.	<i>Sam u plesnoj dvorani</i>	SP	11. veljače 1923.	Slavonski Brod
18.	<i>Susret</i>	SP	13. veljače 1923.	Slavonski Brod
19.	<i>Izgubljeni koraci</i>	SP	19. veljače 1923.	Slavonski Brod
20.	<i>Intimni stihovi</i>	SP	18. ožujka 1923.	Slavonski Brod
21.	<i>U zore blažene...</i>	SP	15. travnja 1923.	Slavonski Brod

22.	<i>Sam</i>	SP	1. svibnja 1923.	Slavonski Brod
23.	<i>Otvori mi vrata, Grlice</i>	SP	6. svibnja 1923.	Slavonski Brod
24.	<i>Misao na tebe</i>	SP	25. svibnja 1923.	Slavonski Brod
25.	<i>Zaljubljenik kraj sinjega mora</i>	SP	25. svibnja 1923.	Slavonski Brod
26.	<i>Bakrena predvečerja</i>	SP	11. lipnja 1923.	Slavonski Brod
27.	<i>U slapu zelene mjesečine</i>	SP	11. lipnja 1923.	Slavonski Brod
28.	<i>Čekanje u drvoredu</i>	SP	21. lipnja 1923.	Slavonski Brod
29.	<i>Tuga na nebo naslonjena</i>	SP	21. rujna 1923.	Slavonski Brod
30.	<i>Nas dvoje</i>	SP	17. rujna 1924.	Slavonski Brod
31.	<i>Tuga, lišće, jesen, suze</i>	SP	29. listopada 1925.	Zagreb
32.	<i>Slika negdanje ljubavi</i>	SP	4. studenoga 1925.	Zagreb
33.	<i>Priča</i>	ZV	21. siječnja 1926.	Zagreb
34.	<i>Doziv trave</i>	SP	21. siječnja 1926.	Zagreb
35.	<i>Bez utjehe</i>	SP	ožujak, 1926.	Zagreb
36.	<i>Ona (2. verzija)</i>	SP	14. travnja 1926.	Zagreb
37.	<i>Djevojka na prozoru</i>	SP	15. travnja 1926.	Zagreb
38.	<i>Posljednji rastanak</i>	SP	15. travnja 1926.	Zagreb
39.	<i>Plavi san</i>	SP	16. travnja 1926.	Zagreb
40.	<i>Moje pjesme (2. verzija)</i>	SP	16. travnja 1926.	Zagreb
41.	<i>Šapat ruža</i>	SP	14. siječnja 1927.	Zagreb
42.	<i>Osmijesi Lema Kamena</i>	SP	8. veljače 1927.	Zagreb
43.	<i>Trenutak</i>	SP	21. veljače 1927.	Zagreb
44.	<i>Kako sam volio Mariju</i>	SP	21. i 22. veljače 1927.	Zagreb
45.	<i>Šumski plašt (2. verzija)</i>	SP	9. siječnja 1928.	Zagreb
46.	<i>Vjetar u krošnjama</i>	SP	9. siječnja 1928.	Zagreb
47.	<i>Ugašena svjetla (1. verzija)</i>	SP	9. siječnja 1928.	Zagreb
48.	<i>Ti i ja i vjetar sinoćni</i>	ZV	3. travnja 1928.	Zagreb
49.	<i>Volim</i>	ZV	3. travnja 1928.	Zagreb
50.	<i>Čeznuća (2. verzija)</i>	SP	15. lipnja 1928.	Zagreb
51.	<i>U sjeni ljubavi</i>	SP	21. siječnja 1930.	Zagreb
52.	<i>Pjesma bez naslova</i>	SP	19. rujna 1932.	Zagreb
53.	<i>Vraćam se kući možda malo napit</i>	SP	30. rujna 1932.	Zagreb
54.	<i>Pjesma Mariji</i>	SP	23. veljače 1933.	Zagreb

Povezanost Slavenskog Broda i Zagreba s ljubavima

Iz Tablice 1 vidljivo je da su pjesme, koje je Dragutin Tadijanović stvarao od 1920. do 1933. godine, napisane u dva hrvatska grada: Slavenskom Brodu i Zagrebu. U tom je vremenu pjesnik stvarao i u Rastušju, no to nije relevantno za ovo istraživanje. Izbor tih dvaju gradova nije slučajna, budući da je Tadijanović od 1920. prešao u Slavenski Brod kako bi ondje polazio u brodsku realnu gimnaziju, a od 1925. upisao je studij u Zagrebu, stoga se i preselio. Pitanje je u kakvoj je to vezi s temom naslovljenog rada.

Poznato je da je Tadijanovićev „predmetni sloj najčešće iz svakodnevnih pragmatičkih situacija“ (Milanja 2000: 61), a da je i uredno bilježio mjesto i vrijeme nastanka svojih pjesama, udahnivši im gotovo dnevnički život. Brešić ističe da Dragutin Tadijanović „pripada onim hrvatskim pjesnicima koji ne spekuliraju nad svojom umjetnošću; on priča o svojim pjesmama, o njihovu nastanku, dojmovima, tumači okolnosti“ (Brešić 1991: 242). Kada Pavličić govori o zbilji u pjesništvu/pjesmi upravo ističe primjer Tadijanovićeve poezije: „U jednim slučajevima, ona je komentar te zbilje. Pjesma nastoji pokazati kako se u aktualnim zbiljskim okolnostima živi. Dobro tome svjedoče Tadijanovićeve pjesme, u kojima ima izuzetno mnogo podataka o stvarnosti: one naprosto ilustriraju kako su se događaji zbivali, što je o njima netko mislio ili osjećao, kakve su posljedice ti događaji izazivali. Ali, to je uglavnom sve: dalje od komentara tu se ne ide“ (Pavličić 2008: 114). Upravo ta njegova potreba za pedantnošću, kako bi ponovnim čitanjem mogao iznova proživljavati svoje nekadašnje uspomene, govori u prilog tome da je bilježenje mjesta postalo tkivom pjesme bez kojeg ona ne može živjeti. Promatramo li pjesme na takav način, mogu nam poslužiti kao istraživački korpus. Ne znači to da svaka pjesma napisana u gradu govori o ljubavi lirskog subjekta (koji je ujedno i pjesnik), „začetoj“ u gradu. Međutim, kako bismo dublje zakoračili u funkciju grada i njegovoj vezi s Tadijanovićevim ljubavima, valja nam analizirati stilske figure, značajne pri stvaranju stihova.

Upotreba stilskih figura u doživljaju ljubavi

Unatoč „imidžu jednostavnosti“, Tadijanović u stvaranju svojih stihova koristi brojna stilska sredstva, no u radu smo ograničili analizu na pjesnikovu uporabu poredbe, antiteze, hiperbole i retoričkog pitanja. Pritom nećemo upotrijebiti sve postojeće citate (unutar istraživačkog korpusa) kojima bismo oprimirali navedene figure, već one najvažnije.

Poredba

Po Milivoju Solaru (2012: 447), poredba „nastaje kada se nešto s nečim uspoređuje, osobito na temelju nekih osobina koje nisu neposredno uočljive“. Pritom se pjesnik služi tom stilskom figurom iz različitih razloga što ćemo dokazati citiranim primjerima.

U funkciji je deskripcije unutarnjeg stanja lirskog subjekta (koji je ujedno i pjesnik) njegovo uspoređivanje osjećaja s prirodnim pojavama ili „predmetima“ iz prirode (Pavletić 1988: 259). Tako on vene poput jesenjeg lista, s obzirom na to da mu ljubav nije uzvraćena (1). Svjetlucanje tužnih očiju uspoređuje se sa zvijezdama iz čega se iščitava da je nesretni zaljubljenik na rubu suza (2). S prirodnom, odnosno kamenjem, uspoređuje lirski subjekt svoje stanje nijemosti jer njegova voljena ne uočava da je zaljubljen, stoga mu ni ne može uzvratiti ljubav, a on zbog toga postaje nijem (3). Njegova je patnja iskazana i usporedbom s teškim oblacima iznad bujne šume jer je moguće zamisliti kako se oblaci ne pomiču, a tako ni on ne postaje sretniji (4). Zanimljivo je uočiti primjer koji je također vezan uz nesretnu ljubav, ali komentar lirskog subjekta sadrži ironiju što je dodatna stilaska figura (5).

(1.) *A ja venem kao listak jesenji.*

(Popijevka, SP, str. 31.)³

(2.) *Tužne oči, u suzama, kao zvijezde / Svjetlucaju.
(Tuga na nebo naslonjena, SP, str. 89.)*

(3.) *Al spazivši da mjesto u me / gledaš u oblake, zašutjeh; / riječi se moje skameniš:
// padoše na dno moga srca / kao kamenje što ga pobaca / nestašna ruka na
dno rijeke.*

(Trenutak, SP, str. 124.)

(4.) *I nad mojim zavičajem, nad žitnim poljima, / Lutaju teški oblaci / Kao ponad
bujne šume te / Kojom sad koračam, bez tebe.*

(Čeznuća, SP, str. 139.)

³ U daljnjem će se radu citati iz pjesme donositi na sljedeći način: (Naslov pjesme, zbirka, broj stranice).

(5.) *I nemoj mi srce odjednom zgaziti: / Gazi ga malo pomalo, kao i dosada. // A ja ću se smijati i smijati / Ko što sam se i večeras smijao.*

(Pjesma Mariji, SP, str. 188.)

Lirski subjekt nije uvijek nesretan u svojoj zaljubljenosti. Tako ona u njemu može izazvati radost koju uspoređuje s mladim proljetnim oblakom (6), ali i gotovo ekstatički zanos, popraćen gradacijom u klimaksu, nižući usporedbe s krošnjama, jelenom, makom i šumom (7).

(6.) *A radost juri, nedostižna, / Ko mladi oblak u proljeće.*

(Žalosne oči, SP, str. 47.)

(7.) *Udara moje srce kao kad sam prvi puta pomislio / da ti kažem: Volim te. / (...) / Jurim na proplanak: / pluća mi se šire kao krošnje pod suncem. / (...) / Poskočim kao jelen, od radosti, / poskočim kao šumski jelen, od radosti beskrajne. / Planine su plavičaste, nebo na istoku rujno kao mak. (...) // (...) Tvoje su oči mekane, a oči su ti divlje kao šuma.*

(Kako sam volio Mariju, SP, str. 125-126.)

Poredba također ima funkciju dočaravanja pjesnikove/subjektive ljubavi spram voljenih djevojaka. Tako je moguće pronaći primjer gotovo nadzemaljske ljubavi, budući da ju sam lirski subjekt uspoređuje s onom koju sveci osjećaju prema Bogu (8).

(8.) *Kao što sveci ljubljahu Gospodina, / Tako ja Sulamku volim: (...) / Mirisao bih / Crne kose kao noć,*

(Riječi vjetru i lišću, SP, str. 34.)

Istraživani korpus potvrdio je upotrebu poredbe pri opisu fizičkog lika voljene djevojke ili lirskog subjekta, ali i istovremeno označio kombinaciju ove stilske figure s vizualnim i olfaktivnim pjesničkim slikama. Često su predmet usporedbe upravo oči što je bila karakteristika petrarkističkih pjesnika u razdoblju humanizma i renesanse. Tako je boja očiju pjesnikove drage uspoređena s lanom (9) dok su pjesnikove oči uspoređene s crnim cvjetovima koje je umila rosa (10). Ujedno su to i vizualne pjesničke slike koje oči općenito uspoređuju s cvijećem. Cvijet je također poslužio kao predmet za usporedbu u slučaju mirisa njegove drage, no u

tom je slučaju riječ o olfaktivnoj pjesničkoj slici (11).

(9.) *Te tvoje modre oči, u polju lanovo cvijeće, / Teške i crne kose, oblaci kišni u tmini,*

(Ti i moje srce, SP, str. 40.)

(10.) *Nisu tvoje oči mutne, dragi moj. / One su kao crni cvjetovi, umiveni rosom, u jesen.*

(Osmijesi Lema Kamena, SP, str. 122.)

(11.) *Ona miriše kao cvijet / Na suncu jutarnjem.*

(Ona, SP, str. 110.)

Antiteza

Nadovezujući se na prethodno potpoglavlje, nekako se logično čini nastaviti s antitezom koju neki teoretičari književnosti smatraju podvrstom poredbe. Naime, ona se „temelji na suprotstavljanju dviju ili više riječi, pojmova ili predodžbi“ koje imaju suprotno značenje (Solar 2012: 280).

Pjesnik izravno: osjećaj osamljenosti naspram brojnosti (12), zaljubljenog mladića u prošlosti naspram odljubljenog u sadašnjosti (13), radost naspram žalosti (14) te neizrečenu ljubav spram moguće izrečene (15).

(12.) *Stotinu uglova, stotinu svjetiljaka, / Al nigdje nema tebe... Tebe nema.*

(Lutanje, SP, str. 13.)

(13.) *Nisam više onaj turobni mladić / Koji je bio smrtno zaljubljen u te,*

(Okrutna prolaznost, SP, str. 17.)

(14.) *Mladić korača ulicom, u radosti, / (...) // Mladić korača ulicom. Pun žalosti.*

(Izgubljeni koraci, SP, str. 50.)

(15.) *Ti niti ne slutiš / Da ja drugo mislim, / A govorim drugo.*

(Nas dvoje, SP, str. 96.)

Primjeri su to koji recipijenta dovode do spoznaje kako je pjesnik, odnosno lirski subjekt često bio nesretno zaljubljen ili se s vremenom „odljubio“. Grad ovdje postaje mjestom promišljanja o nesretnoj sadašnjosti u kojoj je posve usamljen (12) ili postaje nesretan, usprkos početnom zanosu (14).

U knjizi *Kako čitati poeziju* Pavletić (1988: 277) tvrdi da „asocijativnu snagu svojih pjesama neki pjesnici povećavaju zbližavanjem suprotnosti, sljubljuvanjem vrlo udaljenih realnosti.“ Moglo bi se reći da to čini i Tadijanović dovođenjem u isti kontekst dviju suprotnosti ne bi li obznanio dubinu svojih osjećaja.

Hiperbola

Stilska je figura preuveličavanja naročito važna i prisutna u poeziji kada treba naglasiti snažne osjećaje ili patetične iskaze (Solar 2012: 360). Dokazuje to tada mladi Tadijanović koji svojim stihovima uistinu naglašava svoje osjećaje ne bi li što vjernije prikazao što osjeća prema svojim nesuđenim djevojkama.

Tako on zbog nesretne ljubavi razmišlja o smrti (16), umire (17, 18), odnosno čini mu se da je već odavno mrtav (19). Javlja se i primjer u kojemu lirskog subjekta „zove trava“. Personifikacijom se želi još više naglasiti zov smrti, budući da mu bez ljubavi nije živjeti (20).

(16.) *Pomišljao sam, od ljubavi, na smrt.*

(Okrutna prolaznost, SP, str. 17.)

(17.) *Umire moje srce bez tebe.*

(Riječi vjetru i lišću, SP, str. 34.)

(18.) *Tužan sam, i srce moje umire.*

(Tuga, lišće, jesen, suze, SP, str. 105.)

(19.) *I čini mi se: davno sam mrtav.*

(Sam u plesnoj dvorani, SP, str. 48.)

(20.) *Trava me zove: „Dodi, lezi, usni!“*

(Doziv trave, SP, str. 107.)

Pri naglašavanju svojih emocija Tadijanović često koristi motiv srca koje bi za svoju voljenu rado izvadio (21) i pružio joj ga na dlanu (21, 22), ali vrhunac hiperbole trenutak je u kojem ističe ranjenost srca koje bodu bodeži (23). Upotreba durativnog oblika glagola ovdje nije slučajna jer se njime izražava trajanje kojemu još uvijek nije kraj. Isto tako, kratke stihove koji se sastoje od svega jedne riječi moguće je promatrati kao kratke poteze bodežom čime je dojam patnje još naglašeniji.

(21.) *Izvadiši ludo srce / Na dlanu bih ga pružio // Tebi...*

(Susret, SP, str. 49.)

(22.) *Evo me, srce stavljam na tvoje dlanove.*

(Ti i ja i vjetar sinoćni, ZV, str. 33.)

(23.) *Moje srce bodu bodeži: / tanki / oštri / britki / bodeži!*

(Popijevka, SP, str. 31.)

Retoričko pitanje

Pitanja koja zapravo „služe kao izjavne rečenice“, ne očekujući odgovor (Solar 2012: 468–469), brojna su u istraženom korpusu i u sadržajnom se smislu uvijek odnose na neuzvraćenu ljubav. Međutim, u nastavku se donose najreprezentativniji primjeri.

Lirski je subjekt nevoljen usprkos svojoj silnoj zaljubljenosti (24); usamljen je (25, 26) te ju nema s kim dijeliti. Čudi se zašto ga ona ne voli te joj se u tom čuđenju i obraća (27), ali ipak ne može prestati misliti na nju (28). Evidentno je da je u svim primjerima riječ o izuzetno nesretnoj ljubavi zbog koje mladi Tadijanović „daje srce na dlanu“ svakome tko čita ove stihove, ne mareći što time pokazuje svoju intimu i ranjivost.

(24.) *Tri sam djevojke / Volio, nesretan. / Koja je voljela mene? / I tko me, tko me voli?*

(Intimni stihovi, SP, str. 52.)

(25.) *Kamo, na koji li stranu / Da krenem, ostavljen, / Osamljen?*

(Posljednji rastanak, SP, str. 112.)

(26.) *Da možda uberem koji blistav cvijet? / Kome bih ga dao?*
(Osmijesi Lema Kamena, SP, str. 122.)

(27.) *Ta zašto me ti ne voliš? / Čuješ li ti moje jecaje?*
(Otvori mi vrata, Grlice, SP, str. 61.)

(28.) *Zašto ne mogu da prestanem na te misliti, / Da ljubav skrivam u oblake, u kamenje?*
(Ti i ja i vjetar sinoćni, ZV, str. 33.)

Identitet voljenih djevojaka

Nakon detaljne i iscrpne analize temeljnih stilskih figura koje su pokazale da je mladi Tadijanović, kao lirski subjekt svojih pjesama, najčešće bio „nesretno zaljubljen“, kako ističu i za pisma autorice Majdenić i Vučetić i s druge strane „(...) većina pisama dokazuje da je žena bila idealizirana i nedostižna (primjerice, Berkovička, Matilda), a ako je i bilo emotivne prisnosti ili erotskog odnosa između Tadije i neke od djevojaka (kao što su bile Nata, Lela i Katjuša), to nije potrajalo“ (Majdenić i Vučetić 2018: 122–123), analizirat ćemo identitet tih djevojaka. Iako je većinom izbjegao koristiti osobna imena svojih odabranica, stoga im se obraća u 2. osobi jednine (ti) ili govori o njima (ona), zanimljivo je uočiti šarolikost imena u ostalim pjesmama. U nastavku slijede konkretni primjeri.

(29.) *Nisam više onaj turobni mladić / Koji je bio smrtno zaljubljen u te, / Marijano, slatka djevojčice.*
(Okrutna prolaznost, SP, str. 17.)

(30.) *U tvojim očima gori tiha radost, / Djevojko Sulamit (ulje u kandilu)*
(Sonet na poklon, ZV, str. 21.)

(31.) *Ti, Nerino, mene ne voliš,*
(Popijevka, SP, str. 31.)

(32.) *Kao što sveci ljubljahu Gospodina, / Tako ja Sulamku volim:*
(Riječi vjetru i lišću, SP, str. 34.)

- (33.) *Jesen je, Lelijo, jesen:*
(Rastanak u jesen, SP, str. 36.)
- (34.) *I za tobom čeznem, o Sulamko, /
Draga moja daleka djevojko.*
(Zaljubljenik kraj sinjega mora, SP, str. 64.)
- (35.) *Marijo / Prema tebi moja se duša naginje / Volim te*
(U slapu zelene mjesečine, SP, str. 69.)
- (36.) *Marijo! Tvoja su usta / Cvijet neubran.*
(Ona, SP, str. 110.)
- (37.) *Kasno je već, Marijo, kasno je.*
(Kako sam volio Mariju, SP, str. 128.)
- (38.) *Anica i ja idemo / U svijetla, vesela jutra:*
(Vjetar u krošnjama, SP, str. 137.)
- (39.) *Marija leži.*
(Ugašena svjetla, SP, str. 138.)
- (40.) *Zašto ne mogu da prestanem na te misliti,
Da ljubav skrivam u oblake, u kamenje?
Evo me, srce stavljam na tvoje dlanove.
Na njih padaju srebrni osmjesi
Kao da guču golubi, ili grlice.
Ali ti si, ti si kraj mene!*
- Vjetar šumori u granju javora:
On raznosi u daljine žudnje za tobom.
Lijepo li su tvoje oči u zelen predvečerja,
I ja ne mogu bez misli na njih da živim.
Moje srce želi tebe i vjetar sinoćni.*
- Tamni sad čujem glas u šumorenju vjetra.*

Eto, uzmi na dar moj oganj, i cvijet, i krv.

(Ti i ja i vjetar sinoćni, ZV, str. 33.)

(41.) *Ja volim srce slomljeno, srce Lelije.*

(Čeznuća, SP, str. 139.)

(42.) *Anice, Anice, ustani. Tiho odškrini vrata.*

(Vraćam se kući možda malo napit, SP, str. 181.)

(43.) *A i ti se smij, Marijo, / I gazi srce moje!*

(Pjesma Mariji, SP, str. 188.)

Prema citiranim stihovima, najviše je pjesama od 1920. do 1933. godine Tadijanović posvetio Mariji (35, 36, 37, 39, 43). Osim njezinog imena, spominju se još i: Marijana (29), Nerina (31), Lelija (33, 41), Anica (38, 42), Zdenka (40) i biblijsko ime Sulamit (30), odnosno Sulamka (32, 34). Velik je to broj imena za tako kratko vremensko razdoblje. Iako ne iznenađuje pjesnikova zaljubljenost u mladenačkom razdoblju, zanimljivo je primijetiti dinamičnost kojom se pjesnik zaljubljuje u jednu djevojku, a nedugo nakon toga u drugu ili treću da bi nakon izvjesnog vremena ponovno spominjao neku od bivših ljubavi. Je li to uistinu rezultat lake zaljubljenosti ili način na koji je pjesnik „vježbao“ umijeće pisanja stihova nemoguće je saznati. Međutim, lako je dokazati prisutnost ne samo platonskog doživljaja žene nego i onog erotskog na koji upućuje i Jelčić, nazivajući taj osjećaj „prigušenom erotikom“ (Jelčić 1997: 268). U usporedbi broja pisama upućenih pojedinoj djevojci ili pjesme u najvećem je nerazmjeru pojavljivanja djevojka Marijana koja je samo u jednom pismu (usp. Majdenić i Vučetić 2018: 115), a u pjesmama se njezino ime spominje čak 29 puta.

Platonski vs. erotski doživljaj žene

Nekoliko je primjera u kojima lirski subjekt promišlja o ženi na platonski način. Pritom, u deskripciji njezina izgleda kojim je očaran (44), podsjeća na petrarkiste koji su glorificirali fizički izgled žene. Nadalje, uočava se opsjednutost očima voljene (45, 46, 47, 48, 49, 50) pri čemu ih se uspoređuje s anđeoskim (45) ili s cvijećem (46), a lirskom su subjektu toliko važne da bi dao i more za njih (48) jer ne može bez njih živjeti (50).

- (44.) *Začarala me tvoja slika.*
(Ona, SP, str. 110.)
- (45.) *O, oči moga anđela, ogledala sreće!*
(Kad prolaziš iznenada..., SP, str. 38.)
- (46.) *Te tvoje modre oči, u polju lanovo cvijeće,*
(Ti i moje srce, SP, str. 40.)
- (47.) *U oči bih te poljubio, / Djevojčice!... Nasmiješi se.*
(U zore blažene, SP, str. 59.)
- (48.) *I more bih dao za dva oka / Tvoja crna i duboka oka, / Mila moja Sulamko.*
(Zaljubljenik kraj sinjega mora, SP, str. 64.)
- (49.) *U srcu nosim djevojku / Ustreptalu, očiju plavkastih:*
(Šumski plašt, SP, str. 136.)
- (50.) *Lijepo li su tvoje oči u zelen predvečerja, / I ja ne mogu bez misli na njih da živim.*
(Ti i ja i vjetar sinoćni, SP, str. 33.)
- Izostanak međusobnog fizičkog kontakta i obožavanje voljene prikazuju iduća četiri primjera. Njezina bi prisutnost u njemu izazvala plašljivost i sreću (52), lirski ju subjekt uistinu voli svojom dušom (53), ali ljubav je jednostrana (51).
- (51.) *Uvijek sam te za ruku nježno držao / U mislima.*
(Okrutna prolaznost, SP, str. 17.)
- (52.) *Kad mi je srce dječjačko / Zakucalo živo, plašljivo, / Čim bi mi se ukazala... ti?*
(Gdje su mladi dani, SP, str. 21.)
- (53.) *Prema tebi moja se duša naginje / Volim te*
(U slapu zelene mjesečine, SP, str. 69.)

Svojevrsni zaokret čine stihovi u kojima je Tadijanović samouvjereniji u svom

ljubavnom izričaju te ne sputava svoju žudnju za fizičkom bliskošću s voljenom osobom. Iz tog razloga neće iznenaditi njegovo divljenje prema izgledu (54) ili mirisu njezina tijela (55).

(54.) *Tvoje vitko tijelo lijepo je, savršeno.*

(Sonet na poklon, SP, str. 21.)

(55.) *Tvoja je postelja topla i tijelo miriše ko dunja.*

(Vraćam se kući možda malo napit, SP, str. 181.)

Pogled na žensko tijelo u njemu izaziva čežnju i žudnju (56, 57, 58, 59), stoga Tadijanović uvodi motive mekanog kreveta i svilenog pokrivača u kojemu bi rado bio s voljenom (60).

(56.) *Čeznemo za djevojkama nevinim / Što imaju vitka topla tjelesa / I malo sjetne oči.*

(Bakrena predvečerja, SP, str. 68.)

(57.) *U sobi: beskrajna tišina / I duboke žudnje za tobom.*

(Pjesma bez naslova, SP, str. 180.)

(58.) *Vjetrovi šumore u mrkom granju javora: / Oni nose u daljine moje žudnje za tobom.*

(Volim, ZV, str. 34.)

(59.) *Pogibam / Za poljupcem usta tvojih. Žudim tople, / Meke ruke. Desnicom bih milovao / Turde tvoje grudi, jabuke. Mirisao bih / Crne kose kao noć, i ljubio bih oči / I slatka usta, do umora, Sulamko!*

(Riječi vjetru i lišću, SP, str. 34.)

(60.) *Pomišljam: Soba. Krevet, širok i mekan. Mrak. / Svilen pokrivač šuška: žena se budi. I žudi... / Zadržćem sav.*

(Bez utjehe, SP, str. 108.)

O izmijenjenim ljubavnim užicima svjedoče tri primjera pri čemu je najneutralnije „ljubljenje“ (61) dok se javljaju i nježnosti u travi koja služi kao postelja

(62) ili bijela, dakle, gola njedra (grudi) njegove drage (63).

(61.) *Ljubio sam te, u predvečerja. Bila si slatka.*

(Priča, ZV, str. 31.)

(62.) *Trava je postelja meka; / Trava se uvija ispod nas / Kad lijegamo puni / Blaženstva. // A vjetar zašumi u krošnjama stabala / I sklopi oči. / Nitko ne čuje uzdahe / Kako odlijeću k nebu...*

(Vjetar u krošnjama, SP, str. 137.)

(63.) *Marija uklanja / Cvjetove, tiho, / I stavlja moju glavu, kao pečat, na bijela njedra.*

(Ugašena svjetla, SP, str. 138.)

ZAKLJUČAK

Na samome kraju valja vrlo kratko zaključiti, budući da su neki temeljni zaključci doneseni pri interpretaciji rezultata, da je od 1920. do 1933. godine Tadijanović stvarao pjesme u dvama gradovima. Korpus od 54 pjesme potvrđuje da je u 55,55 % slučajeva riječ o Slavonskom Brodu. Podudaranje grada kao mjesta nastanka nije slučajno, budući da je od 1920. do 1925. Tadijanović živio u Brodu, a poslije je zbog studija prešao u Zagreb. To je i jedan od dokaza autobiografizma pjesama. I Šicel upućuje na biografizam kao značajnu komponentu Tadijanovićeve ranog pjesništva te govori o tonovima „(...) praiskonske narodne melodije (...) s neobično rafiniranim osjećajem za profinjenost nijanse“ (Šicel 2009: 50) i označava „posebnu simbiozu grubog i stihijskog s osjećajnim i hipersenzibilnim“ (Šicel 2009: 50) te da je „Takvim (..) izražajnim sredstvima (...) s jedne strane, i biografski determiniranim temama s druge, od samog početka stvaralaštva uspio odmah formirati izrazitu i originalnu pjesničku fizionomiju“ (Šicel 2009: 50).

U većini slučajeva Tadijanović se nije zaljubljavao u gradu, ali grad, kao mjesto nastanka pjesama, postaje medij, odnosno mjesto ponovnog doživljaja ljubavi. Potvrđuju to stilske figure koje se često isprepliću s bogatim pjesničkim slikama. Pritom Tadijanović najviše koristi: poredbu, antitezu, hiperbolu i retoričko pitanje. Iz tog razloga dolazi do prelamanja cijele lepeze osjećaja: od ekstatičkog zanosa do sumornog duhovnog potonuća.

Najčešće je riječ o djevojkama čija je imena pjesnik uspješno izostavio, no kada ih konkretizira, spominju se: Marijana, Sulamit/Sulamka, Nerina, Lelija, Marija, Anica i Zdenka. Detaljno iščitavanje pjesama potvrdilo je postojanje i nesretnih i sretnih ljubavi, iako su one neuzvracene bile znatno češće. Koketira Tadijanović s opisom ne samo platonske ljubavi prema ženi nego i erotskim uzbuđivanjem pri pogledu na žensko tijelo koje se ne zadržava samo na gledanju.

Iako opjevane djevojke najčešće nemaju veze s gradom, grad u ovoj poeziji postaje mjestom promišljanja i oživljavanja uspomena, najvjerojatnije iz Rastušja. Zbog fizičke je, a ne samo emocionalne udaljenosti, ta antiteza sretnog – nesretnog Tadijanovića još produbljenija, stoga grad definitivno nije samo mjesto boravka, nego i mogućnost ponovnog proživljavanja već proživljenog.

LITERATURA

- BREŠIĆ, Vinko. 1991. Kako čitati Tadijanovića? (*Poetika detalja*), u: *Zbornik o Dragutinu Tadijanoviću 1980.-1990.* (priredio Ivo Frangeš), 238–246, Zagreb: Mladost.
- BREZNIK, Dajana. 2016. Poezija totalne ljubavi. U: *Poezija totalne ljubavi* (katalog izložbe), Slavonski Brod: Galerija umjetnina grada Slavonskog Broda.
- JELČIĆ, Dubravko. 1997. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, Naklada P.I.P. Pavičić.
- MAJDENIĆ, Valentina; VUČETIĆ, Andrea. 2018. Patnje mladoga Tadije ili neuzvracena ljubav na dvanaest načina. U: *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Tadijino stoljeće: povijest, kultura, identitet*, ur. Matanović, Damir i dr., 111–124. Osijek – Poznanj: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
- MILANJA, Cvjetko. 2000. *Hrvatsko pjesništvo od 1950.-2000.* Zagreb: Zagrebgrafo.
- PAVLETIĆ, Vlatko. 1988. *Kako čitati poeziju.* Zagreb: Školska knjiga.
- PAVLIČIĆ, Pavao. 2008. *Mala tipologija moderne hrvatske lirike*, Zagreb: Matica hrvatska.
- SOLAR, Milivoj. 2012. *Teorija književnosti sa rječnikom književnoga nazivlja.* Beograd: Službeni glasnik.
- ŠICEL, Miroslav. 2009. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga V. Razdoblje sintetič-*

- kog realizma (1928-1941)*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- TADIJANOVIĆ, Dragutin. 2005. *Sabrane pjesme 1920. – 2005*. Zagreb: Školska knjiga.
- TADIJANOVIĆ, Dragutin. 1984. *Svjetiljka ljubavi*/Izbor ljubavne poezije od 1920. do 1983., Zagreb: Alfa.
- TADIJANOVIĆ, Dragutin. 2008. *Zeleno voće: Neobjavljene pjesme 1921. – 2006*. Zagreb: Školska knjiga.
- TADIJANOVIĆ, Dragutin. 2009. *Zlatna svjetiljka ljubavi (Hrvatska ljubavna lirika u izboru Ane Horvat)*, Zagreb: Vergl.

MREŽNI IZVORI

- BREŠIĆ, Vinko. 2007. Bibliografija izdanja djela Dragutina Tadijanovića, ww.matica.hr/media/knjige/izabrana_djela_-75/pdt./kronologija-života-i-rada-dragutina_tadijanovića, 39-44. (6. studenoga 2019)
- BREŠIĆ, Vinko. 2007. Ljetopis Dragutina Tadijanovića, ww.matica.hr/media/knjige/izabrana_djela_-75/pdt./kronologija-života-i-rada-dragutina_tadijanovića 31-38. (6. studenoga 2019)
- BREŠIĆ, Vinko. i N.D. 2007. Važnija literatura o Dragutinu Tadijanoviću, ww.matica.hr/media/knjige/izabrana_djela_-75/pdt./kronologija-života-i-rada-dragutina_tadijanovića. 44-55. (6. studenoga 2019)

TADIJANOVIĆ'S CITY - THE SCENE OF (UN) HAPPY LOVE STORIES (1920 - 1933)

ABSTRACT

It is love that is one of the important themes of Tadijanović's poetry, with Tadijanović not hiding himself as his own lyrical subject, thus making the poems even more intriguing. Due to the finding that in 1933 he met Jelica, the love of his life, the aim of this paper is to investigate his (un) happy fallings in love by that year. The relationship between the city and his loves was observed as well. Around the year 1920, the poet had to move from his native Rastušje to Slavonski Brod to attend a high school, to move later to Zagreb for his university studies. These two cities are significant in creating his love poetry during this period, yet research has shown that his first loves were related neither to Slavonski Brod nor to Zagreb. However, the city still played an important role in the creation of these poems as it became a place of a renewed love experiencing - now even more expressed and tangible due to the physical distance. The used stylistic devices support this, as do the reflections of the lyrical subject's attitude toward the beloved girls - the known or unknown ones. In any case, the aim of the paper is to portray a wide range of somewhat patriarchistically described feelings towards girls, while also revealing his erotic early days of youth's desire.

KEYWORDS: *Dragutin Tadijanović, poetry, Slavonski Brod, Zagreb, (un) happy love.*

